
**İSTANBUL BASININA GÖRE SON OSMANLI MECLİS-İ
MEBUSANINDAN BEKLENTİLER**
**EXPECTATIONS FROM THE LAST OTTOMAN PARLIAMENT AS
TO ISTANBUL PRESS**

Yrd. Doç. Dr. Erol KAYA
Atatürk Üniversitesi, Erzincan Eğitim Fakültesi, ERZİNCAN

ÖZET

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, Osmanlı Devleti'nin meşruti gelişmelerinde ve onu takibeden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına vesile olmuş olan bir kurumdur. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanının açılmasıyla ondan beklentilerde ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu beklenti içerisine giren taraflardan bir tanesi de İstanbul basını idi. İşgal altındaki İstanbul'da yayınlanan basının meclisten beklentileri, tabii olarak yayın politikalarına uygun olarak değişiklik gösteriyordu.

Bu çalışmada İstanbul basınının Meclis-i Mebusandan beklentilerini ve dolayısıyla da tarafların meclise yükledikleri anlam ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meclis-i Mebusan, İstanbul, Basın, Mustafa Kemal, Osmanlı.

ABSTRACT

In Ottoman Empire, the declaration of the Constituon in 1876 is accepted as the beginning of Ist Meşrutiyet. During the period of Ist Meşrutiyet, the Assembly could have been active only for five months and then it was suspended by the decision of Abdülhamit the 2nd. With the declaration of 2nd Meşrutiyet (1908) Assembly days begin again. From that date until 1920 Ottoman Assembly had continued its works in spite of some deduction.

The last Ottoman Assembly had been active between January 12nd 1920 and April 11th 1920. The Assembly had taken some important decisions in spite of that short period. The most important of them is the acceptance and declaration of Misâk-ı Milli (National Pact of 1920). And also this Assembly is the last Constitutional movement in Ottoman state and providing to cause a new state is rather important. As a result with the closing of the last Assembly of Ottoman State, T.B.M.M will take its place and the new state which is going to be established will be formed by this Assembly.

Key Words: Assembly, Mustafa Kemal, Ottoman Empire, İstanbul, press.

GİRİŞ

12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da açılan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, dönemindeki olaylarda taraf olan grupların kendisinden çok şeyler beledikleri bir meclis idi. Bu beklentiler, birbirleriyle taban tabana zıt olduğu gibi bazılarının gerçekleşme imkanı da bulunmamakta idi. Bir anlamda bu meclis, daha toplanmadan hukuki özelliğinden ziyade siyasi özelliği ile tartışılan bir konuma gelmişti. Bunun tabii bir sonucu olarak da meclisten beklentiler daha bir önem kazanmıştı.

1. Padişah ve Hükümetin Beklentileri.

Ali Rıza Paşa kabinesi hakkında olumlu düşüncelere sahip olmayan İngilizleri, Meclis-i Mebusana katılmak için seçilen mebusların çoğunlukla İttihat ve Terakki mensupları oldukları yolunda gazetelerde çıkan yazılar iyice tedirgin ediyordu. Bunun üzerine, müttefiklerin endişelerini yatıştırmak için eski sadrazamlardan Tevfik Paşa, İngiliz Yüksek Komiserliğine 1 Ocak'ta yaptığı yılbaşı ziyaretinde genel durum hakkında Amiral Sir John de Robeck ile görüşüyordu. Bu görüşmede Tevfik Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olan kimselerin çeşitli yerlerden meclise seçildiğini fakat bunlardan bazılarının daha şimdiden istifa ettiklerini ve edeceklerini söylüyordu. Amiral de Robeck'in, bu mebusların milliyetçi hareketi ne dereceye kadar temsil ettikleri yolundaki sorusuna doğrudan cevap vermekten kaçınarak milliyetçi hareketin bütün milletin fikirlerini yansıtmadığını savunuyordu. Meclis-i Mebusanın toplanmasının tek gayesi bulunduğunu ve bunun da barış andlaşmasının onayından ibaret olduğunu, bu görevi tamamladıktan sonra varlık sebebinin ortadan kalkacağını belirterek "Türkiye'nin Avrupa devletleriyle karşılıklı durumu ancak bundan sonra açıkça ortaya çıkacak ve böylece Türkiye yeni bir barış ve düzen devresine girecektir" diyordu¹. Büyük bir ihtimalle paşa, padişahın telkiniyle, "İttihatçı bir meclisin uyandıracağı kötü izlenimleri silmek için" İngiliz Yüksek Komiserliğine gelmiş bulunuyordu. Böylece padişah, üst düzey bir kişi vasıtasıyla İngilizleri teskin etmek istemişti. Ancak görüşmede yer alan, Meclis-i Mebusanın toplanma gayesinin barış antlaşmasını onaylamak olduğu, ondan sonra varlık sebebinin ortadan kalkacağı mesajı ile padişah, dolaylı da olsa meclisi fesihme yükümlülüğünü almış oluyordu.

Sultan Vahideddin, meclisin açılması hususunda oldukça gönülsüz davranmıştır. Bunun sebepleri arasında, Ali Türk geldi'nin de belirttiği gibi,

¹ Documents on British Foreign Policy, 1919-1939, First Series, Volume IV, London 1952, s. 1005-1007.

seçilen mebusların İttihatçı oldukları hususundaki genel kanaat olsa gerektir. Zira, gerek Birinci Dünya Savaşı'na girmeyi ve gerekse savaş esnasındaki birtakım olaylardan dolayı İttihat ve Terakki ismi pek de hayırla yad edilme-
yen bir isim haline gelmişti. Buna bir de İngilizlerin aşırı İttihatçı düşmanlığı eklendiğinde padişahın İttihatçı bir meclisi istememe sebepleri kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Padişahın meclisin açılması hususundaki olumsuz kararını değiştirmesinde, İstanbul'un Osmanlı başkenti olmaktan çıkarılacağı yolundaki haberlerin de etkisi olabilir. Bu konuyla ilgili olarak, Peyam-ı Sabah gazetesinin 4 Ocak günü Pall Mall gazetesine dayanarak verdiği habere göre başkent Anadolu'ya gidecek, İstanbul sadece hilâfetin merkezi olarak kalacaktı. Fransız gazetesi Matin, başkentin Bursa veya Konya'ya taşınacağını yazıyordu. Türkiye'den İstanbul'u bile koparmayı düşünen İtilâf devletlerine karşı bir tepki olarak da padişahın meclisin açılmasına rıza göstermiş olacağı akla gelmektedir².

Padişahın meclis hakkındaki fikrinde etkili olan bir diğer düşüncede, İtilâf devletlerine karşı Meclis-i Mebusanı bir tehdit ve denge aracı olarak kullanmak istemiş olması olabilir. Buna göre, kendisini hemen her konuda sıkıştıran İtilâf devletlerine karşı meclis, bir anlamda padişahın nefes almasını sağlayacak bir konumda bulunuyordu. Padişah, meclisi kullanmak suretiyle, İtilâf devletlerine karşı daha geniş bir alanda politika yapma imkanına da sahip olmuş olmaktaydı.

2-İtilaf Devletlerinin Beklentileri

İtilâf devletleri, Osmanlı tarihinin son meclisi olarak 12 Ocak'ta İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusandan hiç hoşlanmamışlardı. Bu hoşnutsuzlukları, meclis üyelerini teşkil eden seçimlere kadar uzanmaktaydı. Diğer devletleri de peşinden sürükleyen İngiltere bu konudaki rahatsızlığını sürekli beyan ediyordu.

I. Dünya Savaşı esnasında İttihat ve Terakki idaresi altındaki Osmanlı Devleti ile savaşı ve bu savaşta maddi ve manevi birçok kayba uğrayan İngilizler, savaşta yendikleri bir düşmanın, Anadolu'da tekrar karşısına çıkmasından oldukça rahatsız oluyorlardı. Ancak bu bir gerçektir ve İttihat ve Terakki birçok kötülük ve mağlubiyetlerine rağmen ülkede ve özellikle İstanbul'da hatırı sayılır bir güçtü³. Nitekim yapılan seçimlerde de bu durum bütün açıklığıyla ortaya çıkmıştı. İngilizlere göre, yapılan seçimlerde İttihat-

² Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, C. II, İstanbul 1992, s. 220.

³ Ahmet İzzet Paşa, Feryadım, C. II, İstanbul 1993, s. 15.

çı ve milliyetçi adayların seçilmeleri için taşrada seçimlere hile karıştırılıyordu ve bu şekilde yapılan bir seçim sonucunda da yeni meclisin İttihatçı ve milliyetçi temsilcilerle dolacağı tabî idi⁴. Seçim sonuçları üzerinde yorum yapan hem Türk hem de İngiliz gözlemciler seçimlerin büyük bir İttihatçı zaferi olduğunu kabul ediyorlardı. Bununla birlikte İngilizler bu zaferi, İttihatçıların sevilip tutulmasına değil, halkı sindirmesine bağlıyorlardı⁵.

Ancak durum değerlendirmesi yapan İtilâf devletleri, özellikle de İngilizler, meclisin İstanbul'da açılmasının kendileri açısından daha olumlu bir gelişme olacağı sonucuna vardılar. Böylece, hem İstanbul'a milliyetçi sızmasını önleyeceklerini hem de milli mücadele liderlerinin İstanbul'a gelmelerine müsaade etmek suretiyle onları ele geçirebileceklerini düşünüyorlardı. Nitekim İngilizlerin bu niyetleri, Rauf Bey tarafından 28 Ocak'ta Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen bir telgrafta şu şekilde beyan ediliyordu: "Bugün vapurla İstanbul'a gelen bir İstanbul mebusunu Fransızlar tutuklamışlar. İtilâf hükümetleri İstanbul'daki Heyet-i Temsiliye azalarının tutuklanmasını, Mustafa Kemal Paşa'nın geleceği duyulduğundan onun gelişine bıraktıkları haber alındı"⁶.

Meclis-i Mebusanın bir başka özelliği de İngilizleri ihtiyatlı davranmaya itiyordu. Zira Kanun-ı Esasî'nin 7. maddesine göre⁷, yabancılarla yapılacak anlaşmalarda Meclis-i Umûmi'nin tasdiki şartı aranıyordu. Meclis-i Mebusan ortadan kalktığı zaman bu şartın gerçekleşmesi de mümkün olmayacaktı. Ancak İngilizler, meclisin varlığı konusunda da ısrarlı değillerdi. Nitekim, 21 Haziran 1919 tarihinde İngiliz Yüksek Komiserliği Baştercümanı Andrew Ryan, Ali Kemal ile görüşürken konuya değiniyor ve milli bir onayın gerekmediğini, çünkü Türkiye'ye barış şartlarını red imkanının tanınmayacağını, bunları kabulden başka bir çare bulunmayacağını,

⁴ Bilâl N.Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), C. I, Ankara 1975, s. 199. The Times: "Seçimler İttihatçılar tarafından yapılmaktadır." Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, C. I, Ankara 1989, s. 72.

⁵ Direniş hareketinin şekillendiği dönemde, iki taraf da -hem milliyetçiler hem de karşıtları- İttihatçıların hareket içindeki rolü üzerinde duruyorlardı. İster Ali Kemal ve Damat Ferit Paşa gibi İtilâfçı olsun, ister İngiliz istihbarat servisinden olsun, birçok milliyetçi karşıtı gözlemci, millî hareketin bir İttihatçı tertibi olduğuna inanıyordu. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un Londra'daki Dışişleri Bakanlığına gönderdiği birçok rapor bu görüşü yansıtır. Gerek yabancı, gerek ülke içinde yayımlanan gazeteler de bu görüşü yansıtır. Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, İstanbul 1987, s. 127-128.

⁶ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1989, s. 427.

⁷ Kanun-ı Esasî'nin 1909 tadili için bkz. Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, Ankara 1985, s. 75.

tarih ve halk önünde Padişahın bu savunmayı ileri sürebileceğini söylüyordu. Ali Kemal Bey'de Andrew Ryan'ın bu görüşüne katılmıştı.⁸

Sonuçta İtilâf devletleri, İstanbul'da toplanacak bir meclisin kendi kontrollerinde olacağı ve böylece hükümetlere baskı neticesinde aldıracakları kararları meclisten de geçirmek suretiyle onlara bir meşruluk kazandırabileceklerini düşünüyorlardı. Nitekim bu düşünce nedeniyledir ki, Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ile Salih Paşa arasındaki görüşmede, gerekirse meclisin Anadolu'da toplanabileceği hususunda karar alınmış olmasına rağmen, Ali Rıza Paşa kabinesinin bunu kabul etmesini önlediler ve meclisin İstanbul'da toplanması yönünde tavır koydular.

3. Basımın ve Mebusların Beklentileri

Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından seçimlerin yapılacağı ile ilgili karar alınıp yürürlüğe konulduktan sonra, gerek basında ve gerekse mebuslar arasında, Meclis-i Mebusandan beklentiler konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu konudaki ortak kanaat, olağanüstü bir devreden geçmekte olan Osmanlı Devleti'nin, bu güç şartların üstesinden gelebilmesi için Meclis-i Mebusan üzerine büyük görevler düştüğü idi.

Bu konuda İleri'nin baş sayfasında yer alan bir yazıya göre, Meclis-i Mebusanı doğrudan doğruya millet seçerdi ve her hak milletindi. Millet hukukunun üzerinde hiç bir hak yoktu⁹.

Yine İleri gazetesinin bir başka nüshasında yer alan yazıda ise, bu defa mebus namzedi olacak şahıslara birtakım nasihatlar da bulunulmakta idi. Bir kimse mebus namzetliğini koyabilmesi için önce nefis muhasebesi yapmalıydı. Acaba, ben bu olağanüstü şartlarda, bu görevi yerine getirebilme kabiliyetine sahip miyim? diye sormalıydı. Gazete, daha sonra mebus adayına sesleniyordu. “Dimağın, lisanın, kalbin kuvvetli mi? Dünyanın durumunu, memleketin durumunu biliyor musun? İktisadi meselelerden haberin var mı? Varsa ve kendine güveniyorsan mebusluk bir mukaddes görevdir, hemen adaylığını koy. Yoksa bir başkasını seçmek ve ona oy vermek en büyük vatandaşlık vazifesidir”¹⁰.

İttihatçılara muhalifliği ile tanınan Lütfi Fikri Bey, meclisin muhtemel yapısını incelediği, “Meclise Nasıl Bir Ekseriyet Gelecek” başlıklı yazı-

⁸ Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, I, s. 334.

⁹ İleri'deki yazı, bütün bunlara riayet edilmezse nasıl bir sonuçla karşılaşılacağı konusunda ilginç bir benzetme ile bitiyordu. “Bu cihetleri bilerek pusulamızı sandığa atalım. Sandıktan bir acube değil bir mehdi çıksın”. İleri, 24 Teşrin-i evvel 1335/ 24 Ekim 1919, No: 643.

¹⁰ İleri, 6 Teşrin-i sani 1335/ 6 Kasım 1919, No: 656.

sında, meclisteki İttihatçı sayısının, İttihat ve Terakki muhalifi basının yazdığı miktarda olduğuna inanmadığını belirtiyordu. Lütfi Fikri Bey'e göre, Meclis-i Mebusana İttihatçılar geliyor iddiaları doğru değildi. Ancak onlara yakın kişilerin seçildiğine kendisi de katılıyor. Fakat bunun önüne geçmeye imkan yoktu. Arada Kuvay-ı Milliye olmasa da bu muhakkak böyle olacaktı¹¹. Bunun sebebi de çok basitti. Anadolu'daki olumsuz gelişmeler ve nihayet İzmir'in işgalinden sonra milli fikirler, milli tesirler daha ziyade gelişmişti. Bu fikirler ve tesirler ise, itiraf etmeli ki, İttihatçı diye sunulanlarda daha büyük bir sempati görüyor, İttihatçı muhalifleri ise buna biraz soğuk duruyorlar. Neticede seçimlerde de, İttihatçılar kuvvetli olurken diğerleri zayıf kalıyorlardı. Yazının sonunda Lütfi Fikri Bey, meclise kesinlikle İttihatçı çoğunluğun gelmeyeceğini savunuyordu. Ancak Hürriyet ve İtilâf Fırkasına mensub bir çoğunluk da gelmeyecekti. Öyle bir çoğunluk gelecekti ki, ne mesela Talat Paşa'nın veyahut onun temsilcilerinden birinin arkasından gitmek isteyecek, ne de İttihatçılara, Hürriyet ve İtilâf cinsinden aşırı bir muhalefette bulunmuş kişilerin başında kalacak¹².

Seçimlerin yapılıp meclisin açılma devresi yaklaştıkça, halk arasında da, bu meclisin nasıl olacağı, nasıl bir hükümet ortaya çıkaracağı, ve bu hükümet ile meclis arasındaki münasebetin nasıl olacağı hususları tartışılmaya başlamıştı. Bu konuda kaleme alınmış bir yazıda Meclis-i Mebusandan beklentiler şöyle dile getirilmekte idi:

Müstakil mecliste kuvvetli bir milli gruba ihtiyaç vardı. Seçimlerde görülmüştü ki, siyasi fırkalar etkili olamamıştı. Dolayısıyla da, mecliste kuvvetli siyasi fırkalar bulunamayacaktı. Bu nedenle, aynı fikir ve kanaatler etrafında toplanmış ve herşeyden evvel vatan endişesiyle donanmış bir milli grubun Meclis-i Mebusanda teşekkülü, hayat ve geleceğimiz için şarttı. Fakat bu gruba kimin önyak olacağı noktası mühimdi. Meclisten milletin beklediği fayda ve hizmetin gerçekleşmesi için meclis içinde böyle bir grubun teşekkülü acil olarak lazımdı. Aksi takdirde, müstakil meclis, her türlü asiyaşten ve olumlu iş görmekten mahrum bir halde kalmış olurdu¹³.

Meclis-i Mebusan'dan beklentiler hususu, Anadolu basınında da yer alıyor ve yankı buluyordu. Bu da gayet tabii idi. Zira hakkında kıyametler koparılan seçimler, büyük kısmıyla Anadolu'da cereyan etmişti ve yine çeşitli mahfillerde çalkantılara sebebiyet veren ve İttihatçı diye damgalanan mebuslar da Anadolu'dan seçilip gönderilmişti. Yöneticilerini seçme husu-

¹¹ Lütfi Fikri Bey, İstanbul seçimlerinde İttihatçıların başarılı olmalarını kastederek, "İstanbul'da da Kuvay-ı Milliye mi Var?" diye soruyor.

¹² Sabah, 3 Kanun-ı evvel 1335/ 3 Aralık 1919, No: 10793.

¹³ İkdâm, 14 Kanun-ı evvel 1335/ 14 Aralık 1919, No: 8204.

sunu yabancı olmayan ve bu konuda oldukça deneyim sahibi bulunan Anadolu halkı, Meclis-i Mebusana seçip gönderdiği kişilerde de öncelikle milli his ve duygular aramıştı. Bu konuda özellikle İngilizlerin şikayetleri sayfalar tutmakta idi. Kaldı ki, düşman baskısına, İstanbul'a nisbetle daha az maruz kalan, Anadolu'nun işgal edilmemiş bölgeleri, gerek seçimler ve gerekse meclisten beklentiler hususunda başkente oranla daha atak ve daha cesurdular.

Anadolu basınının bir diğer temsilcisi olan İzmir'e Doğru gazetesi ise, mebuslardan beklentilerini dile getiren yazısına, "devletin şu kötü durumu karşısında, sizin fikir kudretinizden ve dimağınızdan doğacak son kararı milletin heyecan içinde beklediği bu tarihi anda, sizlere milletin arzusunu arz etmek istiyoruz" diyerek başlıyor ve devam ediyordu: "Bütün bu facialar karşısında cesur olmak her ferdin vazifesidir. Biz mebuslarımızı, milletin emellerini destekleyen ve onun dertleriyle hemdert olan bir kuvvet bildiğimiz içindir ki bu feci vaziyetimiz karşısında birleşik olacaklarına eminiz. Milli emellerimizin gerçekleşmesi için, son Ahd ve Misak-ı Milli'nizi de memleketimizin kurtuluşu için hayırlı bir faaliyet olarak kabul ediyoruz. Wilson İlkeleri'nin bize verdiği hakların tamamının tasdikini talep eden ve bu uğurda her türlü fedakarlığı cana minnet bilerek yerine getirecek olan bu milletin karar ve arzusu, bu hakların, Barış Konferansının karar aşamasında olduğu bu devrede, sizin yükselteceğiniz sesler ile yeniden kabul edilmesidir. Tekrar ifade etmek isteriz ki, milletin istek ve arzuları dışında hiç bir kararın kabul edilmesi mümkün değildir. Cüretsiz bir hükümetin, milletin bu galeyamı ve heyecanı önünde tercümanlık vazifesini eksiksiz olarak yerine getiremeyeceği tabiidir. Onun için icra kuvvetinin, azimli ve milli kararlara davetkâr olmasını görmek istiyoruz. Hayati meselelerimiz halledilmeden, ufak tefek meseleler ile vakit geçirilmemesini kıymetli mebuslardan rica ediyoruz. Gerek Meclis-i Milli'ye ve gerekse Kuvay-ı Milliye'ye karşı her türlü iftira ve sövgüler yağdırmakta devam eden ve milletin arzu ve emellerini alayla karşılayan, iflas etmeye mahkum birtakım şahısları hükümetin susturması, milli menfaatler namına bir vazifedir. Vatanın kurtuluşunu ve saadetinin temin edileceğine inanan milletin yegane gayesi: sizi müttehid ve mütecanis, cüretkâr ve fedakar görmektir"¹⁴.

Meclise seçilen mebuslar içinde daha önceden tanınanlar ve kendilerine belli yerler edinmişler olduğu gibi, henüz siyasi kanaatleri halk tarafından tam anlamıyla bilinmeyen mebuslar da mevcuttu. Bu nedenle, değişik fikirleri bir araya toplamak, Meclis-i Mebusandan ne gibi tartışmaların meydana geleceğini anlamak için Vakıf gazetesi, Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu

¹⁴ İzmir'e Doğru, 8 Şubat 1336/ 1920, No: 27.

Mustafa Arif Bey ile yapılmış bir görüşmeyi yayınlıyordu. Mustafa Arif Bey, Meclis-i Mebusanın görevi ve çalışma tarzının, barış yapılıp da memleketin durumu açık bir şekilde anlaşılmasından sonra tayin edilemeyeceği düşüncesini taşıyordu. Bununla birlikte meclis, ilk hamlede, bütün memlekette nüfuz sahibi ve kuvvetli bir hükümete sahip olmalıydı ve bu hükümet de barış yapmak için çalışmalarda bulunmalıydı. Bundan sonra, vatanın harp dolayısıyla içine düştüğü yıkıntıyı tamir için çalışılmalıydı. Mustafa Arif Bey'e göre, kamuoyuna, her işin ceza ve mükafatının uygulanacağı fikri telkin edilmeliydi ve bu yolda davranılmalıydı¹⁵.

İstanbul Mebusu Mişon Ventura'ya göre Meclis-i Mebusanın vazifesini şu şekilde özetlemek mümkündür: "Evvela, barış antlaşmasını ve bütçeyi tasdik etmek, sonra da Kanun-ı Esasî'yi barış antlaşması hükümlerine göre değiştirmek ve aynı zamanda iktisadi buhrana karşı bazı acil değişiklikler ve geçici kararlarla çözüme ulaştırmak. Gerçi meclisin dahili nizamnamesini, bunlara imkan sağlayacak şekilde değiştirmek gerekliyse de, zamanın azlığı nedeni ile lazım gelen değişiklikleri özel bir anlaşma ile icra etmek daha doğru olurdu.

Bütün bunlardan önce düşünülecek nokta, mebusların, hükümetin çalışmalarına yardımcı olacak bir grup teşkil etmeleri idi. Meclisin en mühim meselesi olan barış antlaşmasının kabulünün ne gibi esaslara dayanması gerektiği hususunda kamuoyunda bir anlaşmazlık çıkmayacağı için grubun bir an önce kurulması arzu olunurdu. Bundan sonra yapılacak iş, hakkımızdaki barış şartlarının hazırlandığı bir sırada, milletin arzusunu meclis vasıtasıyla duyurmak ve haklarımızı müdafaa etmektir. Mişon Ventura'ya göre, barış konferansı hakkımızdaki antlaşma şartlarını tesbit ettikten sonra, bizim tarafımızdan verilecek değişiklik tekliflerini ancak bazı teferruatda kabul edeceklerdi. Bu durum tecrübeyle sabittir. Bu nedenle, hükümetin barış tasarılarından, antlaşmanın düzenlenmesinden önce haber alınırsa, bir taraftan konferansa muhtıra göndermek ve diğer taraftan da bu kararları mecliste derli toplu bir şekilde tartışmak mümkün olurdu"¹⁶.

Meclisin nasıl çalışması gerektiği ve ondan neler beklenebileceği hususlarında görüşlerini açıklayan Niğde Mebusu Mehmet Emin Bey'e göre ise, Meclis-i Mebusan, çoğunluğu itibariyle hiçbir fırkaya mensup olmayan bağımsızlardan meydana gelmekte idi. Memleketin bugünkü durumuna nazaran, vatanın menfaatlerini gözetken bir grubun kurulabileceği kanaatindeydi. Bu grup, hükümete yardımcı olarak çalışmalı ve hükümetin iyi bir barış yapmasını temin etmeliydi. Barış meselesinde tabii ki meclis, milli birliği

¹⁵ Vakıf, 14 Kanun-ı evvel 1335/ 14 Aralık 1919, No: 756.

¹⁶ Vakıf, 1 Kanun-ı sani 1336/ 1 Ocak 1920, No: 774.

sağlayacak ve bu gaye etrafında buluşacaktı. Mehmet Emin Bey'e göre istenilen şey, İtilâf devletlerinin de istedikleri prensiplerin tatbikiydi. Bu prensiplerin onlar tarafından da uygulanacağına emin olmakla beraber meclis, çalışmalarını bu konu etrafında yoğunlaştırmalıydı. Zaten barış konusunda bundan başka bir hal çaresi de mevcut değildi. Kaldı ki bu esaslar kabul edilmeden ne Anadolu'da ve ne de Yakındoğu'da barışı sağlamak mümkün değildi¹⁷.

Meclis-i Mebusanın çalışma tarzı ve beklentiler hususunda Trakya mebusları adına görüşlerini açıklayan Galib Bahtiyar Bey, Meclis-i Mebusanın önde gelen vazifesinin, barışı tesis etmek olduğunu söylüyordu. Ancak bu barış, her milletin kendi haklarının tanınması şartıyla olurdu ki, bu itibarla, barışın da Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi hakları, gelişme kabiliyeti ve ekonomisini göz önüne almak suretiyle yapılacağı şüphesizdi. Meclis-i Mebusanın da, böyle bir zamanda, aradaki anlaşmazlıkları bir tarafa bırakarak mümkün mertebe memleketin kurtuluşu için bir ittifak meydana getireceği muhakkaktı. Hükümetin bazı konularda ıslahat yapması mecburiydi. Savaştan yıkılmış olarak çıkan halkın dertlerine çare bulmak için hükümet, bir yandan gayrimüslimler arasında birliği sağlarken diğer taraftan da, Avrupa sermayesinin memleketimize getirilmesi için acil tedbirler alınmalıydı. Ayrıca mecliste encümenlerinde çok iyi teşkil edilmeleri gerekliydi. Galib Bahtiyar Bey, İttihatçıların cezalandırılmaları hususundaki düşüncelerini isteyen soruya karşılık da, vatana ihanet eden her kim ve hangi millete mensup olursa olsun cezalandırılması gerektiği, esasen bunun da meclisin millete karşı bir vazifesi olduğu cevabını veriyordu¹⁸.

Aynı konular üzerinde görüşlerine başvurulmuş Sivas Mebusu Vasıf Bey'e göre ise, Meclis-i Mebusanın çalışmaları iki noktada özetlenebilir: "Birincisi dış işleridir ki, bu mesele barışın yapılmasından ibarettir. Barış için ise, mülki ve milli birliğimizi sağlayıp istiklalimizi temin etmek suretiyle geçmişteki gelişme sağlanmaya çalışılmalıydı. Dahili işlerimizde ise bütün mesele paraya dayanmaktadır. Ancak, bütün bunlardan önce asayiş düzeltilmeliydi. Bundan sonra memlekette hürriyet ve milli hakimiyeti sağlamak lazımdı. Vasıf Bey'e göre, hürriyet-i milliyenin içine, Basın Kanunu, Divan-ı Harb-i Örfi muameleleri ve kamuoyunun serbestliği girmekte idi. Milli hakimiyeti ise, olağanüstü dönemlerde, hükümetin meclisi dağıtamayacağı şekilde takviye etmek lazımdı. Bundan sonra, ehil ellere bırakılmak şartıyla, seçim kanununun değiştirilmesi, idari konularda ıslahat, maliye, adliye ve nahiye teşkilatı gibi meseleler söz konusu edilebilirdi. Mevcut mebuslar,

¹⁷ Vakıf, 3 Kanun-ı sani 1336/ 3 Ocak 1920, No: 776.

¹⁸ Vakıf, 8 Kanun-ı sani 1336/ 8 Ocak 1920, No: 781.

siyasi firkalara bağılı değillerdi. Çeşitli fikirleri kabul etmiş mebusların birçok vatani meselelerde birleşeceklerine şüphe yoktu. Bununla birlikte mecliste çalışma şeklini iyi tesbit etmek lazımdı. Meclisin hangi esaslar dairesinde çalışılacağına dair mebusların hususi surette anlaşmaları lazımdı. Üzerinde anlaşılan bu konular yenilenerek bir bölük teşkil edilmeliydi. Sulhun imzasından sonra milli hakimiyeti kazanmadıkça başka işlere girişilmemeliydi. Bütün bunları göz önüne alarak kanun çıkarmada çok dikkatli olunulmalıydı.

Vasıf Bey, İttihatçıların cezalandırılmaları hususunda nasıl bir hareket tarzı izleyeceği konusundaki soruyu ise, “önce suçlu değil, vatana ihanet edenleri aramalıyız. Çünkü bugün aramızda vatana kötülük yapmış olanlar vardı. Bunlar hangi firkaya mensup olurlarsa olsunlar cezalarını görmeliydiler. Hatta icab ederse bunun için bir de kanun yapılmalıdır” şeklinde cevaplamıştı¹⁹.

Meclis-i Mebusanın açılması ile birlikte, meclisten beklentiler ve Meclis-i Mebusanın çalışma tarzı hususundaki görüşlerde netleşmeye başlamıştı. Ancak, Meclis-i Mebusandaki görüşmeler ve cereyan eden hadiseler hakkında basına fazla bilgi verilmemesi zaman zaman basın tarafından tenkit edilmekte idi. Nitekim, Yenigün’e göre, “mecliste görüşülen konularda ke-tum davranılmayarak aksine meselelerin herkesin gözüönünde cereyan etmesi meşrutiyet fikrinin ruhuyla alakalıydı”. Buna rağmen gazete, alabildiği haberlere dayanarak Meclis-i Mebusanın çalışma şekli ve yapması gerekenler hususunda bilgiler aktarmaktadır. Buna göre, şu günlerde meclisin öncelikle meşgul olduğu mesele, barışın yapılması hususu idi. Ancak bu konuda bazı yanlışlıklar yapılmaktaydı. Bu husustaki başlıca yanlış, meclisin, dış işlerinde peşin hükümlü davranmasıydı. Oysa barış konuları, ne Meclis-i Mebusanın yapacağı bir kanunla ne de hükümetin faaliyetiyle gerçekleşebilirdi. Aksine, dışarının bize zorla kabul ettirebileceği bir meseleydi. Şu halde, Meclis-i Mebusanın yapacağı iş, dışarıdan gelecek netice hakkında peşin hükümlü olmak değil, hükümeti şu veya bu şekilde çalışmaya yönlendirmek olmalıydı. Ayrıca, mebusların büyük çoğunluğunun düşünceleri doğrultusunda genelde kabul edilecek esaslar ile, mevcut hükümetin bir zamandan beri üzerinde çalıştığı manalı ve mühim faaliyet arasında bir çelişki vardı. Hükümetin düzenlemiş olduğu muhtıralar bunu gösteriyordu ve bu muhtıralarda takip edilen siyaset dışarıyı memnun etmediği gibi meclis tarafından da tasvip edilmemişti. O halde yapılması gereken şey, yukarıda izah olunduğu şekilde davranarak meseleleri çözüme ulaştırmaktır²⁰.

¹⁹ Vakit, 19 Kanun-ı sani 1336/ 19 Ocak 1920, No: 792.

²⁰ Yenigün, 22 Kanun-ı sani 1336/ 22 Ocak 1920, No: 307.

Meclis-i Mebusan'da bir mebus ile yapılan görüşmede de, meclisin gayesi ve siyaset tarzı maddeler halinde şöyle sıralanıyordu:

1- Osmanlı Hakanlığının sonsuza kadar sınırları dahilinde tam istiklal ile yaşaması.

2- İç işlerinde, herhangi bir müdahaleyi gerektirecek bir yardımı kabul etmemesi.

3- Fertlerinin serbest olarak verecekleri oyların tamamıyla makbul olması.

4- Osmanlı Devletinin, Rumeli ve Anadolu kısımlarının Türk, Kürt gibi müslüman ahali ile meskün olan yerlerde tam istiklalden başka bir şeyi kabul edemeyeceği.

5- Bütün milletlere hakimiyet hakkı tanınması gayesiyle ilan edilen Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra artık kabul edilen esaslar, her milletin kendi hakimiyeti ve hukuku altında yaşamak olduğuna göre; Osmanlı Devletinin de buna tabi olarak yaşaması²¹.

Görüldüğü üzere, Meclis-i Mebusandan beklentilerin büyük çoğunluğu, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü durumdan kurtulması için alınması gerekli tedbirlerin bir an önce uygulamaya konulmasının sağlanmasıydı. Bu konuda, Anadolu adeta feryat etmekteydi. Zira, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki olumsuzluklar ve bunlara ilave olarak savaş sonrası meydana gelen hadiseler Anadolu'yu yangın yerine çevirmişti. Ancak görünen o ki, Anadolu halkı, asırların kendine kazandırdığı asaletle, kendi dertlerinden ziyade devletin dertleri ile öncelikle ilgilenmekte ve önce devletin içine düştüğü kötü durumdan kurtarılması için hal çarelerinin alınmasını Meclis-i Mebusandan beklemekte idi. Bu isteklerin başında da Osmanlı egemenliğini ihlal etmeyecek olan bir barış antlaşmasının imzalanması gelmekteydi. Ancak, imzalanacak antlaşma milli hakimiyete aykırı olursa, bunun kabul edilmeyeceği ve karşı konulacağı hususundaki açık ifadeyi de görmek mümkündür. Sonuç olarak, millet, mebuslarını, "müttehit ve mütecanis, cüretkâr ve fedakar" görmek istemekteydi.

4. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin Beklentileri

Milli mücadele liderleri, Meclis-i Mebusanın toplanarak icraata başlaması meselesiyle Erzurum Kongresi'nden itibaren yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Meclis-i Mebusanın toplanması hususu kongre beyanname-

²¹ İkdâm, 15 Şubat 1336/ 1920, No: 8266.

sinde 8. madde olarak yer aldı ve meclis-i millînin derhal toplanarak hükümet icraatının meclisin denetimine tabi olması istendi²². Bu madde, Erzurum Kongresini toplayan gücün, yani millet iradesinin Meclis-i Mebusandan beklentilerini gösteriyordu. Buna göre, bir milliyet ve milliyetçilik asrı olan ve sömürge altında bulunan milletlerin kendi özlerine dönerek bağımsızlık mücadelesine giriştikleri bir dönemde, Türk Milleti'ni yönetenlerin de artık milli iradeye tabi olmaları kaçınılmazdı. Zira bu durumda, maddede de açıkça belirtildiği gibi, milli iradeye dayanmayan kararlar milletçe kabul edilemezdi. Maddenin devamında, o günkü şartlarda, İngilizler başta olmak üzere İtilâf devletlerinin büyük etkisi altında kalan merkezi hükümete de bir uyarı bulunmakta idi. Millete dayanmayan kararlar yabancılar tarafından da muteber sayılmazdı. O halde ne yapılmalıydı? Yapılması gereken, merkezi hükümetin millet meclisini derhal toplayarak millet ve memleketin kaderi konusunda vereceği bütün kararları onun denetimine vermeliydi.

Bu maddede açıkça kendine bir güven sezilmektedir ve bu güven bütün milli mücadele dönemi boyunca sürecektir. Zira, bu mücadeleyi sürdürenler haklı olduklarından emindiler ve milletin kendilerini desteklediklerine inanıyorlardı. Bu nedenle de milletin sesi olacak olan Meclis-i Mebusanın toplanması hususunda ısrarlı olmuşlardır. Bu ısrarlarındaki realist bir gerekçe de, Padişah ve merkezi hükümetin, özellikle İngilizlerin dostluğunu kazanma yanlısı bir tutumda bulunmaları²³ ve alınan kararlarda da bariz bir şekilde bunların izlerinin görülmesi idi.

Mustafa Kemal Paşa, meclisin bir an önce açılması meselesini Sivas Kongresi'ni açış konuşmasında da dile getirirken aynı zamanda bundan beklentilerini de ifade ediyordu. Buna göre Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin toplanma sebebini, Meclis-i Millînin henüz toplanmamış olmasına bağlamaktadırlar. Meclis-i Milli henüz toplanamadığına göre, bağımsızlığını kaybetmiş olan merkezi hükümetin olumsuz ve haklı olmayan bir kararı veyahut milli emellere aykırı emrivakilerine karşı koyma görevini bu kongreler yerine getirecekti²⁴. Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşmasındaki bu ifadeler, daha genel bir şekile sokularak, kongre tarafından padişaha gönderilen telyazısında da yer almıştır. Bu yazıda; Meclis-i Mebusana daha ağır bir misyon yüklenerek ondan, memleketin

²² Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Ankara 1968, s. 111; Bütünüyle Erzurum Kongresi (Yay. Haz: M. Fahrettin Kırzioğlu), Ankara 1993, s. 253.

²³ 15 Temmuz 1919'da The Morning Post gazetesi muhabirini kabul eden Sultan şunları söylüyordu: "... Ben daima İngiltere'ye hayranlık besledim ve daima İngiltere'ye dost bir siyasetin destekleyicisi oldum." Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1991, s. 5-6.

²⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, Ankara 1989, s. 8-11.

yıkılışına engel olacak tedbirlerin alınacağı kuvvet beklentisi ifade edilmektedir²⁵. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas kongrelerini, bir anlamda, Meclis-i Mebusanın henüz toplanamamış olmasından dolayı Anadolu’da meydana gelen milli otorite boşluğunu geçici olarak doldurmak görevine haiz organlar olarak görmekteydi. Nitekim konuşmasında yer alan “ruhu milliyi temsilen” ifadeleri ile de Meclis-i Mebusan ile kongreler arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Böylece, milletin istek ve gayelerinin yansımaları olan ve millet adına karar alacak olan Meclis-i Mebusan açılıncaya kadar Anadolu’da millet adına karar verecek yeni kuruluşlar oluşturulmuş oluyordu.

Meclis-i Mebusan’dan beklentiler meselesi, Heyet-i Temsiliye üyeleri ile komutanların Sivas’ta yaptıkları toplantıda da gündeme gelmiştir. Toplantının gündem maddelerinden birini oluşturan; meclisin toplanma yeri hususundaki görüşmelerde, Heyet-i Temsiliye üyelerinin ve komutanların meclisten beklentileri de söz konusu olmuştu. Bekir Sami Bey, Milli Meclis toplanıncaya kadar Meclis-i Mebusanın muhafaza edilmesinden yanadır. Zira, eğer Meclis-i Mebusan dağıtılır ve geçici bir idare kurularsa bu durum, padişahı, İtilâf devletlerini Anadolu üzerine salmakta serbest bırakırdı²⁶. Kâzım Karabekir Paşa ise, eğer Meclis-i Mebusana giden mebuslar muhalif olurlarsa padişahın meclisi dağıtmasını çabuklaştırabileceklerini düşünüyordu²⁷. Mustafa Kemal Paşa’da, meclis açıldıktan sonra meclisteki mebuslar ile alakasının kesilmeyerek devam ettirilmesi gerektiği fikrindeydi²⁸. Mustafa Kemal Paşa, meclis hususundaki gelişmeleri yakından takip etmeyi sürdürüyordu. Ali Rıza Paşa kabinesinin işbaşına geçmesi üzerine yeni kabineden beklentilerini bildirirken, Meclis-i Milli toplanarak gerçekten denetleme işine başlayıncaya kadar milletin geleceği ile ilgili hiçbir yükümlülüğe girmemesini istemektedir²⁹. İstanbul’da toplanacak Meclis-i Mebusanı, nihai bir hedef olarak değil sadece hedefe giden yolda bir araç olarak görmekte idi.

Ancak bütün bu beklenti ve çalışmalara rağmen 1920 yılının Ocak ayında Meclis-i Mebusanın açılmasından itibaren gelişmeye başlayan genel manzara bir defa daha göstermişti ki, “milli mücadele düşmanlarının müta- rekenin başından beri çalışarak memleketin iç idaresini tam manasıyla bir çöküntüye götürmek niyetlerinden asla vazgeçmiş değillerdi. Böyle bir vaziyette, hatta millet ile anlaşmış hükümetler iktidara gelse, hükümetleri denetleyecek meclis-i Mebusan faaliyette olsa bile, yabancı işgali ve her nevi taz-

²⁵ Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle ilgili İngiliz Belgeleri, s. 141.

²⁶ Heyet-i Temsiliye Tutanakları (Haz: Uluğ İğdemir), Ankara 1975, s. 160-163.

²⁷ Heyet-i Temsiliye Tutanakları, s. 10-11.

²⁸ Heyet-i Temsiliye Tutanakları, s. 47-57.

²⁹ Mustafa Kemal, Nutuk-Söylev, C. I, Ankara 1986, s. 261.

yık altında bulunan İstanbul'daki hükümet ile meclisin olumlu bir iş yapacağı beklenemezdi"³⁰.

Halbuki Ali Rıza Paşa Hükümeti tam aksi düşüncelere sahipti. Onlara göre, Meclis-i Mebusanın açılmasıyla birlikte memleketin en önemli meseleleri başta olmak üzere düzelme yoluna girmişti ve dış desteklere artık ihtiyaç kalmamıştı³¹.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Osmanlı Devleti'nde, kapatılması ile meşrutî döneme son verecek olan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına, tarafların yükledikleri anlam adeta taban tabana zıttı. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu meclise iki misyon yüküyorlardı: Birincisi, İstanbul hükümetlerinin alacakları kararları bir nebze de olsa denetim altına alabilmektir. İkinci ve daha önemli gördükleri husus ise, İstanbul'un kontrolünden uzak ve milli mücadelenin hizmetinde olabilecek bir meclisin açılabilmesi için devreden çıkarılması gereken bir kurum olması idi. Özellikle, Sivas'ta yapılan Komutanlar Toplantısı'nda ortaya çıkmıştı ki, İstanbul'u devreden çıkarmadan Anadolu'da bir meclis açmak çok önemli problemleri de beraberinde getirecekti. İstanbul hükümetleri ve İtilaf devletleri ise bu meclisi, kontrolde tutabilecekleri ve denge unsuru olarak kullanabilecekleri bir kurum olarak görüyorlardı. Böylesine zıt fikirlerin karşı karşıya geldikleri bir ortamdan zaferle çıkan taraf, mücadelesini daha meşru bir organa, millete dayandıran Mustafa Kemal ve arkadaşları olacaktır.

³⁰ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953, s. 280.

³¹ Nutuk-Söylev, I, s. 505-507.